

Nagy-L. István

Beszámoló az
NKFIK FK 123779 azonosító számú,
**„A császári-királyi hadsereg magyar tábornokai
1787-1815”**
című projekthez

A kutatás célja az 1787 és 1815 közötti háborús periódus császári-királyi hadsereg tábornoki karára, illetve ezen belül kiemelten a magyarokra vonatkozó adatok feltárása volt. A projektet a kutatási tervnek és a munkatervnek megfelelően sikerült végrehajtani.

A kutatási tervben és munkatervben az első év feladataként a császári-királyi hadsereg teljes tábornoki karának 1787 és 1815 közötti vizsgálatát jelöltem meg.

A kiindulási pontot három alapvető fontosságú névlista jelentette. Az első, Antonio Schmidt-Brentano névjegyzéke, amely az 1618 és 1815 között tábornoki rangot viselt mintegy 3000 tisztet tartalmazza, illetve ennek folytatása, amely az 1815 és 1918 közötti időszakból mintegy 4000 nevet tartalmaz. A második lista a Kriegsarchiv által még a dualizmus időszakában készített, de a 20. század derekán adataiban némileg bővített ún. „Generalsbuch” két kéziratos kötete, amelyek Schmidt-Brentano legfőbb forrását jelentették. A harmadik fontos munka Leopold Kudrna és Digby Smith 2008-ban napvilágot látott összeállítása az 1792 és 1815 közötti tábornoki karról, amely az előző kettőt használta, illetve jelentős mennyiségű szakirodalmat és a korabeli nyomtatott szemelvényeket használta fel. Mindhárom lista több hibát tartalmaz, pontatlan forrásolvasásokat, helytelen azonosításokat, amelyek több tucatnyi esetben személyek be- és kiemelését tette szükségessé a végleges listából. Egyik lista sem tartalmaz rendszeres adatokat a nyugdíjazásról, ezek pótlása is fontos feladat volt, hogy a szolgálati adatokat (és a szolgálaton kívüliséget) pontosan meg lehessen határozni.

A levéltári kutatás első eleme az Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Versorgungsunterlagen, Stabsbücher sorozat feldolgozása volt. Az első év első fázisában

elvégeztem a sorozat feldolgozását áttekintő jelleggel, a három jelzett lista tekintetében felmerülő pontatlanságok és kérdések tekintetében. Az 1770-es évek elejétől rendszeresen fennmaradt, egészen 1820-ig vezetett nyilvántartás a tábornokok szolgálatáról, az előléptetésekről, esetleges halálról, illetve a nyugdíjazásról ad primer adatokat.

A kutatási tervben jelzett szűrőpróbaszerű vizsgálatokból azonban kiderült, hogy ez nem elegendő, a teljes sorozat szisztematikus, teljes körű, a korszak összes tábornoki rangot viselt személyére vonatkozó feldolgozásának szükségessége hamar bebizonyosodott. Ez nagyságrendileg legalább 10-12 ezer bejegyzés feldolgozását és beépítését jelentette. A tábornokokra vonatkozó bejegyzések mellett a nem csapatszolgálatot teljesítő (tehát pl. a Mérnökkarban, erődök állományában, Táborkarban szolgáló) később tábornokká előléptetett tisztek bejegyzéseit is fel kellett dolgozni. A kutatás rendkívül hosszadalmasnak bizonyult, viszont megnyugtató és minden kétséget kizáróan biztos eredményt jelentett. Lényegében a teljes rendelkezésre álló adminisztratív forrásbázis feldolgozása az eddigi listák további pontosítását tette lehetővé. Kiegészítő adatok tekintetében főként az Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Sonderreihe, Armeeschemata adatában is kellett kutatásokat végezni. A korábban felmerült számok így némileg módosultak. Az eredetileg 1246 fős lista a tévedések (pl. három Papp nevű tábornok adatainak szétbontása) tisztázását követően 1252 főre bővült, azonban nyolc személyről bebizonyosodott, hogy tévedésként szerepelt a listában. A tévedés okai eltérők, jellemzően a tábornoki előléptetés hiánya, vagy a korszakon túli előléptetés említhető. Így a tábornoki rangot viselők száma 1244-re változott. Összesen 880 fő esetében tudtam bizonyítani az aktív tábornoki szolgálatot. Változott a magyarnak tekintett, tehát részletes vizsgálat alá vont személyek köre is, a korábbi 214 helyett 215 fő felelt meg a kutatási tervben és munkatervben megfogalmazott kritériumoknak.

Az 1244 főből a kutatási tervben szereplő 958 fő helyett tehát 880 főről bizonyosodott be, hogy aktív katonai szolgálatot teljesített. A használt szekunder listák itt már rendkívüli pontatlanságot mutattak. Sok esetben nem jelezték a nyugdíjazást, illetve hiányos adatok közlése is gyakori. Mindezen pontatlanságokat sikerült tisztázni a Stabsbücher sorozat teljes körű feldolgozása és egyéb források, például az Udvari Haditanács iratanyagában fekvő Armeeschemata sorozat részeként őrzött, időnként összeállított ranglisták segítségével. A magyar tábornokok, kutatási tervben jelzett 219 fős listáját 215 főre tudtam pontosítani.

A második fázis, a származás, nemzetiség feltárása teljes körűen megtörtént. Jelentős szakirodalmi és primer (főként a Musterlisten und Standestabellen sorozat anyagai) forrás segítségével a 880 főből 873-nak megnyugtatóan sikerült tisztázni a származását. A fennmaradó

hét esetben olyan forráshiánnyal találkoztam, amit csak még mélyebb kutatással lehet pótolni, ha egyáltalán maradtak fenn ide vonatkozó források. A hét között egyetlen jelentősebb személy, Joseph Freiherr von Lauer tábornok található, aki az 1800-as hadjárat során mindent megtett Kray Pál elmozdítása érdekében, tehát magyar szempontból is fontos.

A harmadik tervezett fázis tekintetében úgy döntöttem, hogy a második évben szereplő, magyar tábornokokra vonatkozó kutatással cserélem fel. Az eredetileg tervezett, teljes tábornoki karra vonatkoztatott adatok összegyűjtése helyett a császári-királyi hadsereg magyar tábornokainak részletes kutatását végeztem el. A két munkafázis egymásutániségének semmiféle hatása nem volt a kutatási terv végrehajtásának szempontjából, mivel nem épültek szervesen egymásra az adatok, a kutatás végkimenetele szempontjából fontos a két külön terület vizsgálata. A váltás oka egy komoly lehetőség volt, amely lehetővé tette a magyar tábornokok bemutatására egy monstre nemzetközi konferencián. Az International Napoleonic Society 16. kongresszusát Bécsben tartották 2018. július 9-e és 15-e között. A konferencia témája Napóleon és Ausztria volt, utóbbi alatt a Habsburg Monarchiát értve. A konferencián tartott előadás mellett lehetőség nyílt a Napoleonic Scholarship, Kanadában és az Amerikai Egyesült Államokban megjelenő lektorált folyóiratban történő publikálásra is, amely a korszak egyik legjelentősebb tudományos folyóirata.

A kutatás során megerősödött bennem az a benyomás, hogy a magyar tábornokok a császári-királyi hadseregben fontosabb szerepet töltek be, mint azt korábban sejtthettük. Ugyanis a 880 fős teljes létszámból 554-en voltak honosak a Habsburg Monarchia területén, ebből 215-en voltak magyar honosok, ami szinte hajszálpontosan megegyezik az összmonarchia hadseregének magyar földről származó hozzávetőleges 38%-ával. Ha a nemzetiségeket nézzük, akkor a hadsereg mintegy 10%-a tekinthető magyarnak, amivel a magyar nemzetiségű tábornokok aránya szintén szépen konvergál. Ha a magyar tábornokok legfelsőbb vezetésben történő részvételét tekintjük, akkor megállapíthatjuk, ha leszámítjuk az uralkodóház tagjait és a 18. század világában teljesen természetes, a Monarchia tekintetében idegen (pl. francia, német, svéd, itáliai), egyfajta kései zsoldosként szolgáló tábornokokat, a magyarok részvétele mindenképpen kiemelkedő. Ezt a fajta katonai teljesítményt szerettem volna bemutatni a konferencián és a megjelenő angol nyelvű tanulmányban is.

Emellett fontos felismerés a tábornoki kar belső átstrukturálódása, amely kérdéskört beillesztettem a kiemelt témák közé. A II. József uralkodásának végén megindított török háború kezdetén a tábornoki kar még alapvetően a 18. századi jellemzőket mutatta, sok külföldivel, professzionális katonával, akik szinte bármely uralkodó szolgálatát elvállalták. Már a török háborúban megfigyelhető, hogy egyre jelentősebb számban emeltek tábornoki rangra a

birodalomban honos tiszteket, így a tábornoki kar rendkívül lassan ugyan, de felmenő rendszerben egyértelműen kimutatható változást mutat. A professzionális zsoldos jelensége ugyan a korszakban végig, sőt még azután is évtizedekig megfigyelhető, de arányuk érezhetően csökkent.

A másik átalakulási folyamat a született „régí”, vagy hagyományosnak nevezhető arisztokrácia visszaszorulása. Ezt egyelőre a magyar tábornokok tekintetében sikerült pontosan feltérképezni, de az egész birodalom tekintetében is hasonló folyamatok játszódtak le. A 18-19. század fordulóján már réginek tekinthető, jelentős arisztokrata családok (Esterházy, Batthyány, Károlyi, Bethlen, Pálffy stb.) helyét egyre inkább a nemesség középső, vagy akár alsó rétegeiből, valamint a határőrök és elsősorban német városi polgárság soraiból felemelkedett katonaarisztokrácia (pl. Splényi, Knesevich, Gvozdanovich) vette át.

A 215 magyar tábornok részletes kutatása során sikerült feltérképeznem a teljes katonai pályafutást a fennmaradt források tükrében. A Musterlisten und Standestabellen mellett a Wiener Hofkriegsrat Sonderreihe állagában lévő Bestellungen und Vormerkprotokolle, valamint az Armeeschemata, ezeken kívül a Heiratscautionen, Pensionsprotokolle, illetve jelentős mennyiségű szakirodalom feldolgozása szinte teljesen hiánytalan katonai pályaképek megfestésére adott lehetőséget. Minden egyes tábornok napra pontos kinevezését és szolgálati adatait sikerült fellelni. Ugyanakkor a teljes tábornoki karon végzett kutatások lehetővé tették komparatív módszerű feldolgozást is. A jövőben ez természetesen jelentősen fog majd mélyülni, de már az első adatok is fontos eredményeket hoztak. A legfontosabb, fentebb már jelzett, megfigyelt jelenség a francia forradalmi háborúk egyik kevésbé ismert hatása, mégpedig a 15. századi eredetű zsoldosvezérek lassú eltűnése. Ezt a jelenséget az idegen földről császári-királyi szolgálatba állt tábornokok számának és a tábornoki kar belső számarányának csökkenésével figyelhetjük meg. Az eredményekről szóló tanulmányokban részletesen bemutatott folyamat lényege, hogy a korszak elején szolgáló nagyszámú idegent szépen lassan a belföldiek, köztük jelentős arányban magyarok kezdték kiszorítani. Mivel az alacsonyabb rangú tisztikarban még a francia háborúk korában is jelentős számú idegen szolgált (illetve bizonyos területek elvesztése miatt időközben idegenné vált pl. németalföldiek), így az ő körükből még az utánpótlás jó ideig biztosítva volt, azonban a korszakban Lacy és Loudon nevével fémjelezhető professzionális, ámde hontalan zsoldosok kora egyértelműen lejárt.

A magyar tábornoki kar társadalmi összetétele, de különösen a társadalmi mobilitás rendkívül érdekes képet fest. A tábornokok közel fele, 45%-a társadalmi mobilitást mutat, a született arisztokratákat kivéve a vizsgáltak köréből az arány 55%-ra ugrik. A születéskor nemességgel nem rendelkezők mindegyike legalább nemesi rangra emelkedett, fele egyenesen

az arisztokráciába emelkedett, de a nemesként születettek 45%-a is emelkedett a rendi társadalom ranglétráján. Az adatok ismeretében egyértelműen kijelenthető, hogy a katonai szolgálat rendkívül fontos lehetőséget jelentett a rendi társadalom egyes rétegei közötti emelkedésre. Az alacsony származásúak számára nyitva állt a lehetőség a katonai elitbe való bekerülésbe, ami viszont már kivétel nélküli, garantált társadalmi rangemelkedést jelentett.

A kutatási tervben és munkatervben a második év feladataként a császári-királyi hadsereg magyar tábornokainak részletes kutatását 1787 és 1815 között jelöltem meg, így a kutatás második évének nagyobbik része a 215 fős magyar csoport részletes kutatásával telt. Az első feladat a könyvészeti anyag összegyűjtése, illetve a felhasznált anyag jelentős bővítése volt. Leopold Kudrna listája fontos kiindulópontként szolgált ehhez az anyaggyűjtéshez, mert rendkívüli szakirodalmi anyagot nézett át az osztrák kutató. Az anyaggyűjtésem során bebizonyosodott, hogy Kudrna munkája rendkívül pontos, de a hivatkozásai nem felelnek meg minden tekintetben a magyar tudományosság követelményeinek. Mindemellett a jó kiindulási lista lehetővé tette más, fontos források vizsgálatát is. Az ezredtörténetek mellett a legfontosabb nyomtatott anyag a magyar genealógiai irodalom feldolgozása volt. Nagy Iván és Kempelen Béla munkái mellett több kisebb volumenű, de rendkívül hasznos kötetet is fel tudtam használni. A nyomtatott források körébe tartozik, de primer forrásnak tekinthető a katonai sematizmusok sorozata. Az 1790-ben indult, egyre bővülő adattartalommal kiadott sorozat feldolgozása fontos adatkörrel bővítette a kutatást, ugyanakkor további kérdéseket vetett fel, de lehetővé vált több kérdéses pont, „fehér folt” tisztázása a sematizmusból nyert adatokra épített egyedi levéltári kutatás segítségével. Ez a munka az első évben már jelentős mértékben kutatott Musterlisten und Standestabellen állagban történő további részletes és mély kutatását jelentette. A másik fontos kiegészítés a tábornokok szolgálati helyének azonosítása volt. Ezt az Alte Feldakten állagon belüli Dislokationstabellen sorozat segítségével tudtam megtenni.

Fontos eredménynek tartom, hogy sikerült fellelni egy új, eddig nem ismert forrást, ami az 1820-ban és ezt követően szolgálatot teljesítő tábornokok, illetve néhány esetben ennél korábban is szolgáló tábornokok személyi törzslapjait (Grundbuch) tartalmazó Ternions nevet viselő állag. Ez kiváltotta az 1820 utáni szolgálat tekintetében a Dislokationstabellen használatát, mivel a sematizmus adataival jól összevethető információk megbízhatónak bizonyultak. Segítséget jelentett a Ternions a tábornoki előléptetés előtti szolgálat, illetve néhány személyes adat pontosításában is.

A kutatás különleges problémájaként merült fel az alapvető személyi adatok köréből a születési és halálozási hely meghatározása. A katonai források gyakran nehezen azonosítható,

torzult, vagy rövid névalakot adnak meg. Az első és második katonai felmérés, Lipszky, Vályi, több leíró statisztika, a kataszteri térképek, valamint kurrens térképadatbázisok mellett a 19. századi helynévtárak segítségét is igénybe kellett venni. A legpontosabb azonosítás érdekében a korabeli név és törvényhatóság mellett – a ma is ugyanúgy hívott települések kivételével – minden esetben feltüntettem a mai nevet, országot, illetve a cirill betűs névalakot is. Szerbiai települések esetében cirill és latin betűs névalakot is megadok.

A kutatás fontos részét képezte a születési anyakönyv megkeresése. Ez a 215 tábornok közül 79 esetben (36,74%) bizonyult sikeresnek. A fennmaradó esetek jelentős részében nem maradt az utókorra, különösen az ortodox anyakönyvek esetében. Az erdélyi anyakönyvek digitalizációja sajnálatos módon csak nagyon kis részben történt meg, így ezen a területen jelentős hiányok maradtak. Összességében a bő egyharmadnyi találat is rendkívül nagy arány. Az anyakönyvi kutatások a tábornokok családi hátterére is kiterjedtek, több esetben innen értesülünk az apa foglalkozásáról, esetleg származásáról. Különösen a katonák tekintetében sikerült a családi háttér feltérképezése, mivel az anyakönyvi adatokat össze lehetett vetni a mustrairatok anyagaival, mivel a születés időpontjában adott helyen állomásozó egység iratanyaga szerencsés esetben rendelkezésre állt, így az apát lehetett azonosítani.

A második év kutatásának utolsó fázisaként a 215 tábornoki anyag ellenőrzésére, pótlására került sor. A kutatás olyan mennyiségű adat feltárására vállalkozott, amelybe óhatatlanul is kerülnek hibák. Különösen az azonos nevű tábornokok adatainak elkülönítése okozott problémát. Még ebben a szakaszban is derült fény kölcsönösen elcserélt adatokra. Pontosítani kellett a hivatkozásokat, pótolni kellett a hiányzó adatokat és még egyszer ellenőrizni a fenn nem maradt források miatt fel nem deríthető adatok körét.

A kutatási év végére a 215 magyar tábornok tekintetében az anyaggyűjtési fázis végére értem. Ez nem jelenti azt, hogy az egyes életrajzi vázlatok összeállításánál még nem volt szükség további eseti kutatásra, adatpontosításra a monográfia kéziratának összeállításakor, de a vizsgálni kívánt források feldolgozása a végéhez ért.

A második év végére a tervezettnél megfelelően sikerült haladnom a kutatási tervben meghatározottak szerint. Sikerült új, eddig nem ismert, vagy nem hasznosított források körét is azonosítani és beépíteni. Az eredmények a vártnál is több információt tartalmaztak, ezért már ekkor felmerült, hogy a projekt kimeneti eredményeként vállalt monográfia esetleg két kötetben jelenne meg. A 215 életrajz önmagában egy komoly kötetet képez, amit az elemzéseket tartalmazó kötet követ.

A kutatás második évében az eredmények publikálása is a tervezettnél jobban haladt. A 2018 nyarán Bécsben rendezett nemzetközi konferencia előadásai között írott formában a

Napoleonic Scholarship folyóirat 9. számában angol nyelven megjelenhetett. A kutatómódszertani kérdéseket összefoglaló terjedelmes tanulmány a Századok hasábjain látott napvilágot. Valjeszakai Karacsay András pályaképéről egy tanulmánykötetben adtam közre egy tanulmányt. A bécsi konferenciáról a Századokban számoltam be. A 215 magyar tábornok életrajzi vázlatait is előkészítettem.

A kutatás harmadik évének a munkatervben meghatározott célja az egyes tábornoki szócikkek, a monográfia kéziratának elkészítését, illetve a szöveg gondozását foglalta magában. Ehhez a terveknek megfelelően előkészített információbázis rendelkezése állt. A munka során felmerült kérdések, hiányok megválaszolása és kitöltése – a munkatervben szereplő módon – szükségessé tette a primer forrásokhoz való visszanyúlást.

A 2020-as világjárvány az év jelentős részében lehetetlenné tette a tartós külföldi kutatást, de ez szerencsére nem befolyásolta a pályázat tervszerű végrehajtását. A szükséges hiányok pótlását és a javításokat 2020 elején el tudtam végezni, mert akkor még lehetőség nyílt a bécsi kutatásokra. A pályázat végrehajtásának meghosszabbításának lehetőségével éltem, mert a vírushelyzet miatti korlátozások hátráltattak a kézirat véglegesítésében, mivel a közgyűjtemények látogatása lehetetlenné vált.

A 215 érintett tábornok életrajza hiánytalanul elkészült. Emellett a könyvben helyet kapott egy terjedelmes bevezető szöveg, amely a Századokban megjelent tanulmány alaposan átdolgozott, kibővített változata. A bevezető szövegben a háttér felvázolásán túl kutatástörténet, a források bemutatása, módszertani kérdések, a vizsgálandó adatok körének és a használt terminológiának a bemutatására került sor.

A kutatás olyan mennyiségű és minőségű adatokat eredményezett, hogy az előző évben felmerültek szerint a monográfiába nem kerültek bele az elemzések, azokat a jövőben önálló kötet formájában adom közre. Kidolgoztam az elemző kötet tematikáját, amely természete szerint alkalmas önálló tanulmányokként való előzetes közreadásra. A monográfia bevezető tanulmánya esetén is rendkívül hasznos volt az önálló megjelentetés, mert több olyan visszajelzést kaptam, amelyeket a szempontrendszerembe be tudtam építeni. Az elemző kötet tanulmányai esetén talán még hasznosabb lesz ezek előzetes megjelentetése, mivel olyan témákat érintenek az elemzések (pl. társadalmi helyzet, társadalmi mobilitás, nemzetiség, vallás, katonai teljesítmény, csapatnemi háttér), amelyek tekintetében sok hasznos visszajelzésre számíthatok.

A kötet a Zrínyi Kiadó gondozásában jelent meg, lektorálva, idegen nyelvű összefoglalóval együtt.

A monográfia mellett összesen négy tanulmány kéziratát sikerült elkészíteni. Az első, a szerb tábornokokról szól, megjelenés alatt van egy tanulmánykötetben. A második a tábornokok vallási összetétét vizsgálja, szintén megjelenés alatt van. A harmadik tanulmány a tábornokok társadalmi helyzetét vizsgálja, megjelenésre elfogadásra került. A negyedik, a tábornokok csapatnemi hátterét vizsgáló tanulmány kézírata szintén elkészült, véglegesítést követően adom le megjelenésre. A monográfia bevezető szövege alapján elkészült egy hosszú angol nyelvű tanulmány, amely megjelentetése folyamatban van.

A kutatás keretében a tervezett öt helyett összesen tíz tanulmány készült el, illetve került elfogadásra a kiadók által, illetve több magyar mellett két külföldi, különböző tematikájú, primer forrásokra alapozott, új ismereteket közvetítő konferencia-előadásra került sor. Ezen felül elkészült még egy angol nyelvű tanulmány, amely megjelentetés előtt áll. A szakmai közönségnek szóló munkák mellett három tábornokról készült el rövid, ismeretterjesztő írás, amelyeket internetes felületen publikáltam.

Az írott publikációk mellett nyolc olyan konferencián vettem részt, ami az eredmények bemutatását tette lehetővé. Ezek sorából feltétlenül kiemelkedik a már említett bécsi mellett a zágrábi Horvát Történettudományi Intézet (Hrvatski institut za povijest) konferenciája, amelyen a könnyűcsapatok soraiból felemelkedő tábornokokat mutattam be angol nyelven.

Pápa, 2020. január 15.

Nagy-L. István